

PRIE LIETUVIŠKOS TEISĖS KALBOS IŠTAKŲ

Mindaugas Maksimaitis *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4539
Elektroninis paštas tistk@mruni.lt*

Pateikta 2007 m. kovo 28 d., parengta spausdinti 2007 m. gegužės 4 d.

Santrauka. Lietuviška teisės terminija ir profesinė teisininkų kalba pradėjo formuotis kartu su Lietuvos valstybingumo atkūrimu 1918 m., tenkinant atkurtos nacionalinės valstybės poreikius. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teisiniai santykiai buvo tvarkomi kanceliarine slavų kalba, vėliau į valdžios įstaigas lietuvių kalbos neįsileido Lietuvos teritoriją pasidaliję svetimieji. Be to, Vilniaus universitete teisės disciplinos buvo studijuojamos lotyniškai arba lenkiškai, o šį universitetą 1832 m. uždarius, žinių būsimoji teisininkai buvo priversti semtis ne savo krašte ir, žinoma, tik užsienio kalbomis.

Straipsnyje aptariamos atkurtos valstybės institucijų pastangos problemai spręsti. Parodoma Teisingumo ministerijos iniciatyva parengti lietuviškų „labiausiai reikalingų teisėjams, tardytojams, notarams ir t. t.“ teisės terminų žodyną, jo rengimo, teisinės visuomenės susidomėjimo ir ištraukimo į tą darbą rezultatai. Aptariamas prie Švietimo ministerijos įsteigtos Terminologijos komisijos paskelbtas komisijos aprobuotų teisės terminų sąrašas.

Ypač daug dėmesio lietuviškai teisės kalbai buvo skiriama 1928 m. įsteigtoje Valstybės Taryboje. Joje rengiamų įstatymų projektams redaguoti buvo sudaryta nuolatinė redakcinė komisija, o naujiems teisės terminams kurti ir tobulinti – dar ir speciali teisinės terminologijos komisija.

Reikšmingą darbą atliko Vyriausiasis tribunolas, ypač vadovaujamas lietuvių kalbos žinovo A. Kriščiukaičio, kuris, nagrinėdamas apeliacinius, vėliau kasacinius skundus ir aiškindamas galiojančią teisę, ne tik vienodino teismų praktiką, bet ir prisidėjo prie lietuviškos teisės terminijos kūrimo, skleidimo bei vienodinimo.

Minimas nemažas konkrečių teisininkų indėlis.

Daroma išvada, kad per Nepriklausomybės dvidešimtmetį buvo padėti tvirti šiuolaikinės lietuviškos teisės terminijos pagrindai.

Pagrindinės sąvokos: teisės terminija, teisės kalba.

Paradoksas, bet turėdama itin turtingą teisinę praeitį, Lietuva XX amžių pasiekė neturėdama savo tautinės teisės kalbos. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teisės šaltiniai buvo skelbiami ir teisiniai santykiai tvarkomi ne lietuvių, o LDK kanceliarine slavų kalba (šia kalba buvo parašyti ir Lietuvos statutai, o jų tekstų vertimai – lotyniškai bei lenkiškai). Panorę įgyti teisinių žinių lietuviai Vilniaus universitete taip pat studijavo lotyniškai ar lenkiškai, ne lietuvių kalba buvo skelbiami šio universiteto profesūros mokslo darbai. Į valdžios įstaigas lietuvių kalbos neįsileido svetimieji, XVIII a.

pabaigoje pasidaliję Lietuvos teritoriją ir engę ilgiau nei šimtmetį. 1832 m. Vilniaus universitetą uždarius, teisės mokslų lietuviai buvo priversti semtis ne savo krašte, dažniausiai Peterburgo, Maskvos, Dorpatu (Tartu) universitetuose, arba, rečiau, Vakarų Europoje, taigi specialybės literatūrą studijavo išimtinai užsienio kalbomis, išmokdavo tik svetimą teisės terminiją [1, p. 97], todėl, suprantama, „amžiai nelaisvės buvo išdildę iš žmonių sąmonės ne tik teisėtumo pajautimą, bet ir palaidojo terminus teisinėms sąvokoms išreikšti“ [2, p. 233]. Neturėta ne tik savos lietuviškos teisės terminijos, bet ir specialaus lietuviško termino „teisė“, kurio veltui ieškotume, tarkime, K. Sirvydo apie 1620 m. išleistame pirmajame spausdintame lietuvių kalbos žodyne – teisės,

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros profesorius.

bylos ar teismo prasme čia vartotas daugiau buitinio po-
būdžio žodis „tiesa“ [3, p. 869]. Pasak K. Būgos, žodis
„teisė“ į lietuviškos raštijos kalbą buvęs įvestas tik lie-
tuviams atgavus savo raštiją – pirmaisiais praeito šimt-
mečio metais [4, p. 109].

Lietuviškos teisės terminijos ir teisės kalbos atsiradi-
mo ir formavimosi problema šiuolaikinėje literatūroje
nėra nauja. Šią problemą, tiesa, filologijos mokslo po-
žiūriu, yra specialiai tyrinėjęs kalbininkas A. Umbrasas,
paskelbęs (Terminologija, 2001–2003) keletą publikacijų
ir 2005 m. apgynęs humanitarinių mokslų (filologijos
krypties) daktaro disertaciją „Lietuvių teisės terminija
1918–1940 metais (Pagrindinių kodeksų terminai)“. Kai
kuriais lietuviškos teisės terminijos ir teisės kalbos for-
mavimosi aspektais yra rašęs šio straipsnio autorius
monografijose „Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 me-
tais“ (2001) ir „Valstybės Taryba Lietuvos teisinėje sis-
temoje (1928–1940)“ (2006), trumpą apžvalgą šiuo
klausimu pateikė V. Andriulis straipsnyje „Lietuvos
valstybės teisinės sistemos formavimo (1918.II.16–
1940.VI.15) bruožai“ 1996 m. leidinyje „Lietuvos vals-
tybės teisės aktai“. Skaitytojų dėmesiui siūlomame
straipsnyje siekiama apibendrinti ir įvertinti Lietuvos
valstybės institucijų ir pavienių žmonių pastangas, kurių
dėka per dvidešimtį nepriklausomybės metų buvo su-
kurti lietuviškos teisės kalbos pagrindai.

* * *

Galima tvirtinti, kad lietuviška teisės terminija ir
apskritai profesinė teisininkų kalba tepradėjo formotis
kartu su Lietuvos valstybingumo atkūrimu 1918 m., o tą
formavimąsi pirmiausia lėmė atkurto nacionalinės vals-
tybės poreikiai.

Sunkumai dėl specialios teisės terminijos stokos
tapo akivaizdūs 1918 m. pavasarį, kai Lietuvos Valsty-
bės Tarybos Teisingumo komisija užsimojo iš anksto į
lietuvių kalbą išversti prieš Pirmąjį pasaulinį karą Lie-
tuvoje veikusių ir numatomus laikinai palikti galioti
Rusijos civilinį kodeksą (imperijos Įstatymų sąvado X
tomo 1 dalį), 1903 metų Baudžiamąjį kodeksą, taip pat
proceso įstatymus [5, lap. 1]; rudeniop pradėtas dar ir
Užnemunėje veikusio Napoleono kodekso vertimo dar-
bas [6, lap. 10a].

Vertimais užsiėmė Tarybos narys Petras Klimas
(1891–1969) talkinant L. Noreikai, A. Sugintui. Šis dar-
bas, daugiausia dėl lietuviškos teisės terminijos nebu-
vimo, praktiškai dirbant vyko vangiai [7, p. 27]. Tiesa,
1918 m. lapkričio 26 d. posėdyje Valstybės Taryba
konstatavo jau esant atliktą „didelį vertimų darbą“, jau
buvę išversti „giliai išsiskniję mūsų gyveniman“ rusų
įstatymai [8, p. 397], bet rezultatas, reikia manyti, nepa-
siekė bent patenkinamo lygio, nes atsikūrusioje Lietu-
vos valstybėje likusių galiojanti svetimų įstatymų tekstu,
tikusių būti pripažintais oficialiais, taip ir nesulaukta.
Priešingai, suvokta, jog esamomis sąlygomis „įstatymų
išversti taip, kad jų vertimas taptų autentiniu tekstu, nėra
galima“ [9, p. 3]. Sprendžiant iš kiek vėliau imtų skelbti
privačių asmenų iniciatyva atliktų įstatymų neoficialių

vertimų, Tarybos komisijoje dirbusių žmonių indėlis
nepastebimas.

Teisės terminijos ir teisės kalbos skurdumas buvo
rimta kliūtis ne tik verčiant svetimus įstatymus. Ne ma-
žiau jis trikdė savų įstatymų kūrimą, netrukus – ir jų ko-
difikavimą. Valstybės Tarybai ėmus funkcionuoti kaip
konstituciniam įstatymų leidėjui, teko sudaryti specialią
komisiją priimamų įstatymų tekstams redaguoti, o šiam
darbui teiktą ypatingą reikšmę liudijo faktas, kad 1919
m. pabaigoje – 1920 m. pradžioje kurį laiką jos išleisti
įstatymai „Laikinosios Vyriausybės žiniuose“ oficialiai
buvo skelbiami pasirašyti ne tik atitinkamų konstituci-
nių institucijų atstovų (Valstybės Prezidento, Ministrų
Kabineto atstovo, Valstybės Tarybos pirmininko ir sek-
retoriaus), bet dar ir vizuoti dviejų arba trijų redakcijos
komisijos narių: L. Noreikos, A. Petruolio, V. Šato, K.
Šaulio.

Lietuviškos teisės terminijos ir kalbos poreikį ska-
tino lietuviškų teismų veiklos pradžia, juolab kad 1918
m. lapkričio 28 d. Valstybės Tarybos priimtame Laiki-
najame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme
[10] buvo nurodyta, kad „teismas atliekamas valstybine,
lietuvių kalba; ta kalba rašomi protokolai ir sprendimai“
(16 str.). Tiesa, dėl lietuvių specialistų trūkumo kai ku-
rie paskirti teisėjais, valstybės gynėjais, tardytojais ar
advokatais žmonės, menkai temokėdami lietuviškai, ir
toliau kurį laiką mėgino teismuose kalbėti bei procesi-
nius dokumentus rašyti rusiškai, bet įsikišus Vyriausia-
jam tribunolui ir 1920 m. liepos 31 d. nutarime įsakmiai
nurodžius teismo kalbą esant išimtinai tik lietuvių kalbą
[11, p. 212–213], svetimų kalbos teismo įstaigose ryž-
tingai atsisakyta.

Nemažai pastangų parodė dar tesikurianti Teisin-
gumo ministerija, ypač 1919–1920 m. iš eilės trijuose:
P. Dovydaičio, M. Sleževičiaus ir E. Galvanausko, ka-
binetuose ministru esant Liudui Noreikai (1884–1928).
Tiesiogiai teisės terminija ir teisės kalba, ministro pa-
vesti, tada domėjosi ministerijos valdininkai Konstanti-
nas Jablonskis (1892–1960) ir Boleslovas Masiulis
(1889–1965). Pagalbos dažnai buvo krepiamasi į pir-
mojo valdininko tėvą – išymų kalbininką Joną Jab-
lonskį, iniciatyvą rodė Vyriausiojo tribunolo pirminin-
kas Antanas Kriščiukaitis (1864–1933) [12, p. 2]. Be ki-
tų įstatymų, K. Jablonskis tuomet išvertė, o Teisingumo
ministerija išleido labai reikalingą Baudžiamąjį statutą
(Baudžiamieji įstatymai. Kaunas, 1919). Jame neišveng-
ta neaiškumų, netikslumų, net klaidų [13, p. 15], nors,
tiesą sakant, esamoje padėtyje buvo sunku net tikėtis
kokybiško vertimo.

Žvelgdama į ateitį, Teisingumo ministerija 1919
metų pabaigoje ėmėsi iniciatyvos paskubomis parengti
lietuviškų teisės terminų ir „žodžių, kurių labiausiai rei-
kia teisėjams, tardytojams, notarams ir t. t.“, žodyną.
Tam reikalui ministerijos Antrasis teisųjų departamentas
per spaudą oficialiai kreipėsi į atitinkamus teisingumo
darbuotojus, prašydamas skubiai siųsti jų jau naudojamų
lietuviškų teisės terminų bei terminų ir posakių rusų kal-
ba, verstinų į lietuvių kalbą, sąrašus [14]. Vienu būsi-
mojo žodyno organizatorių neabejotinai buvo K. Jab-
lonskis, nuo 1919 m. gegužės iki 1921 m. gegužės dir-

bęs Teisingumo ministerijos Antrojo departamento referentu [15, lap.1], ir pasirašęs minėtą kreipimąsi kaip minėto departamento reikalų vedėjas.

Spėjama, kad to paties K. Jablonskio, kuris tarėsi su A. Kriščiukaičiu [16, p. 79], pastangomis „Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių žodynėlio projektas“ netrukus buvo sudarytas ir jo rankraštinis tekstas išspausdintas šapirografu [17, lap. 1–80] nenurodant nei jo autoriaus, nei rengimo metų. Tai – alfabetine tvarka išdėstytų maždaug keturių tūkstančių rusiškų ir lietuviškų žodžių ir posakių žodynas, pradedamas rusiškuoju „avans“ ir baigiamas – „jarmarka“. Sprendžiant iš išlikusių juodraščių fragmentų, jis sudarinėtas kruopščiai, ieškant ir atrinkinėjant geriausius lietuviškus žodžių atitikmenis. Pavyzdžiui, į termino „svidetelj“ lietuvišką atitikmenį pretendavo lietuviškieji „reiškininkas“, „reiškėjas“, „paraiškinis“, „buvuonis“, „girdėtojas“, „matytojas“, „žinotojas“, „išsakytojas“, termino „davnostj“ – „baigiamasis laikas“, „pasendinamasis laikas“, „teisės nustojamasis laikas“, „teisės įgyjamasis laikas“, „išeinamas laikas“, „užgyvenimas“, „senovinimas“, „senyvė“, „nuolaikis“, „išsenėjimas“, „pasenėjimas“, „išisenėjimas“, „išsenėjimas“, „nusenėjimas“, „senyba“ [18, lap. 18–19].

Žodynėlio projekto multiplikavimo faktas leidžia daryti išvadą, kad jis buvęs kažkokiu mastu paskleistas siekiant bent išgirsti kitų teisininkų nuomonę, gauti pastabų bei patarimų. Šie rengėjų lūkesčiai tikriausiai pasiteisino, nes iš kai kurių įrašų išlikusioje Žodynėlio rengimo medžiagoje matyti, kad prie jo tobulinimo daugiau ar mažiau buvo prisidėję J. Brazaitis, F. Bugailiškis, L. Ciplijauskas, Z. Starkus, K. Šalkauskis, K. Šaulys ir kiti.

Žinios, ar Žodynėlis buvo baigtas ir panaudotas pagal tiesioginę paskirtį praktiniame darbe, yra gana skurdžios: rašoma tik, kad K. Jablonskio „pastangomis sudarytas“ teisės terminų žodynėlis, padaugintas šapirografu, „cirkuliavo teisininkų tarpe“ [19, lap. 2]. Šiaip ar taip, netenka abejoti, kad jau pats jo rengimo darbas, teisinės visuomenės susidomėjimas ir išitraukimas į tą darbą negalėjo neduoti rezultatų. B. Masiulio tvirtinimu, reikalingiausi teisės terminai, be kurių teismams buvo sunku išsiversti, buvę nustatyti būtent 1919–1920 m. [12, p. 2].

Lietuviškos specialiosios terminijos problema tuomet buvo svarbi ne vien siaurai teisės sferai, bet ir visam atgimstančiam valstybiniam bei visuomeniniam gyvenimui, tad ją mėginta spręsti taip pat ir centralizuotai, aukščiausiu – Vyriausybės – lygiu: 1921 m. kovo 14 d. ministras pirmininkas K. Grinius ir švietimo ministras K. Bizauskas pasirašė įsakymą [20], kuriuo „visų mokslo sričių ir visų praktikos gyvenimo reikalų terminams nustatyti ir suvienodinti“ prie Švietimo ministerijos buvo įsteigta Terminologijos komisija (K. Būga, J. Jablonskis, A. Smetona, I. Tamošaitis, A. Vireliūnas ir kiti. [21]). Atlikti pagrindinį darbą, t. y. teikti komisijos aprobavimui projektuojamų terminų sąrašus, pasak įsakymo, turėjo suinteresuotą valstybės įstaigų sudarytos „komisijėlės“, kursiančios, tarp kitų, ir teisės mokslui, ir administracijai reikalingus terminus.

Tiesa, tenka pripažinti, kad Terminologijos komisija daugiausia dėl organizacinių nesklandumų: joje nebuvo nei vieno etatinio darbuotojo, jos sudėtis nuolat kaitaliojosi, ji dirbo be sistemos, viso jai iškelto uždavinio neįvykdė. Maža to, kai kam užsimojus lietuvininti net nusistovėjusius tarptautinius žodžius, ėmė reikštis komisijos narių nuomonių skirtumai, jos viduje ėmė formuotis savotiška opozicija. Be viso to, nesant aiškiai apibrėžtų įstaigų, kurios būtų įpareigtos pasirūpinti „komisijėlių“ sudarymu, praktiškai jos liko nesudarytos, tad iniciatyvą siūlant komisijai terminus dažniausiai rodė aktyviausi pavieniai konkretūs asmenys [21]. Taip klostantis situacijai, terminijos reikalus Švietimo ministerija 1926 m. perdavė Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui, apie kurio indėlį į teisės terminijos kūrimą žinių, deja, neturime. Lietuviškai teisės terminijai nieko nedavė ir 1935 m. įsteigta Lietuvių kalbos draugijos Terminologijos sekcija [16, p. 82–83].

Vis dėlto prie Švietimo ministerijos veikusi Terminologijos komisija teisės terminijos srityje suspėjo padaryti kai ką esminio, bet ne Teisingumo ministerijos, kurios vadovybė jau buvo pasikeitusi, ar kitos teisinės žinybos įsteigtos „komisijėlės“ rūpesčiu, o asmeninės A. Kriščiukaičio, komisijai pasiūliusio visą sąrašą teisės terminų, iniciatyvos dėka. Šiuos terminus apsvarsčiusi ir „radusi juos galimus vartoti“, Terminologijos komisija 1921 m. gruodžio 15 d. posėdyje nutarė juos pagarsinti visuomenei, prašydama „visus, kas tik gali kuo nors prisidėti, siųsti jai savo pataisas, pastabas, sumanymus ir kt.“ ir žadėdama per mėnesį gautą medžiagą peržiūrėti, terminus galutinai suredaguoti ir dar kartą paskelbti.

Sąrašas nedelsiant (gruodžio 23 d.) buvo paskelbtas oficioze „Lietuva“ [22].

Tesėdama duotą įsipareigojimą, Terminologijos komisija 1922 m. kovo 9 d. dar kartą apsvarstė teisės terminus bei gautas pastabas, ir terminų sąrašą paskelbė iš naujo [23]. Šis sąrašas, kuriame šešiasdešimt aštuoni terminai bei posakiai, buvo plačiai paskleistas visuomenėje: tais pat metais jis perspausdintas žurnaluose „Teisė“ (Nr. 1) ir „Švietimo darbas“ (Nr. 7), po keleto metų, kiek pakoreguotas, dar ir Teisininkų kalendoriuje 1928 metais.

Prie sąrašė išvardytų teisės terminų populiarinimo prisidėjo ir Terminologijos komisijos sekretoriaus A. Vireliūno iniciatyva ir pastangomis privačiai parengtas rinkinys [24], tiesa, spaudoje J. Jablonskio kritikuotas už gausias korektūros klaidas, reiškiant nuomonę, kad toks jis būsiąs mažai naudingas [25, p. 348]. Leidinys apėmė Terminologijos komisijoje aprobuotus ir paskelbtus, tik alfabetine tvarka sutvarkytus įvairių gyvenimo sričių terminus. Tarp kitų rinkinyje buvo atskiras skyrius „Terminai teisės reikalams“, suskirstytas į lietuviškai rusišką ir rusiškai lietuvišką dalis.

Sąrašė tarp elementariausių ir universaliausių terminų bei frazeologinių posakių buvo dabar jau plačiai prigiję, nekeltantys abejonių terminai, tokie kaip apeliacija, atsakovas (atsakytojas, skundžiamasis, apskūstasis), byla (baudžiamoji, civilinė), bylininkas (šalis, pusė), ieškinys (ieškas), ieškovas (skundikas), įrodymas (įkaltinimas, įkaltis), kaltinamasis, kaltinimas, kaltinto-

jas, kasacija, liudytojas (liudininkas), liudytojo parodymas, skundas, teisiamasis ir kt.

Be sąrašo paskelbtų, daugiau teisės terminų Terminologijos komisijai aprobuoti apskritai nebuvo pateikta.

Tvirtėjo nuostata, kad kalbos kultūra – ir teisinių terminų nustatymu, ir įstatyminės ir teisinės kalbos tvarkymu apskritai – pirmiausia turintys pasirūpinti patys teisininkai [1, p. 99]. Pasak nemažai prie lietuviškos teisės terminijos kūrimo bei teisės kalbos tobulinimo prisidėjusio kalbininko P. Skardžiaus, teisės terminijos klausimą „patys teisininkai turėtų pasiimti organizuotai tvarkyti ir bent kartą galutinai sutvarkyti, nes tai yra didžios vertės dalykas“ [26, p. 37].

Išskirtinai daug dėmesio lietuviškai teisės terminijai ir kalbai buvo skiriama 1928 m. įsteigtoje Valstybės Taryboje. Stengtasi, kad visi iš jos išeinantys dokumentai ir ypač įstatymų projektai būtų parašyti gražia ir taisyklinga lietuvių kalba. Tam tikslui paties Respublikos Prezidento Antano Smetonos buvo specialiai patvarkyta, kad Tarybos sudėtyje nuolat būtų žmonių, puikiai išmanančių gimtąją kalbą [12, p. 3]. Darbui įsibėgėjant, čia mėginta ieškoti tinkamesnių lietuviškų pakaitalų net kai kuriems jau spėjusiems nusistovėti terminams, pavyzdžiui, savivaldybės institucijų pavadinimams – „miesto burmistrą“ pakeisti „miesto tėvūnu“ [27, lap. 104], „seniūniją“, kaip netinkančią smulkiam, tarsi šeima, vietos socialinio bendravimo branduoliui apibūdinti, – „vietos bendruomene“, turinčia savo renkama vadovą – seniūną [28, lap. 23–24].

Taryboje rengiamų įstatymų projektams redaguoti buvo sudaryta nuolatinė redakcinė komisija, kurioje dirbo Tarybos nariai B. Masiulis, J. Papečkys, Z. Starkus, kartais prie redagavimo prisidėdavo dar ir Tarybos pirmininkas S. Šilingas [29, p. 14]. Pasigedus profesionalaus kalbininko, Tarybos žinovu-bendradarbiu paskiestas žinomas kalbininkas A. Salys [12, p. 3], vėliau jam ėmė talkinti dar ir lituanistas J. Bukota. Redakcinės komisijos veikla, ypač dalyvaujant kalbos specialistams, pasak B. Masiulio, buvusi itin naudinga redaguojant įstatymų projektus ir ypač – kuriant naujus teisės terminus [12, p. 3]. Kurti ir tobulinti teisės terminus, be redakcinės komisijos, buvo sudaryta ir beveik nuo pačios Tarybos veiklos pradžios veikė speciali teisinės terminologijos komisija, kurioje, be Tarybos nario B. Masiulio, darbavosi Tarybos žinovas bendradarbis A. Kriščiukaitis bei specialistai kalbininkai A. Salys ir J. Bukota.

Pastarosios komisijos darbui po A. Kriščiukaičio mirties (1933 m.) kuriam laikui nutrūkus, lietuviškos teisės terminijos tobulinimo problema vėl visu aštrumu iškilo Valstybės Tarybai tiesiogiai pradėjus 1937 m. įstatymų kodifikacijos darbus, be to – rengiant ir leidžiant daugiatomę „Lietuviškąją enciklopediją“. Tada pasiūlyta, kad teisės terminijos tvarkymas turėtų būti pavestas valdžios sudarytai komisijai, kurios pasiūlyti terminai turėtų oficialią reikšmę, būtų visiems privalomi, taigi greičiau prigytų praktikoje [30]. Netrukus po to vėl buvo sudaryta ir 1939 m. vasario 2 d. savo darbą

pradėjo Valstybės Tarybos Terminologinė komisija¹, skirta persvarstyti vartojamus teisės terminus ir papildyti naujais. Komisijai pirmininkavo tuometinis Tarybos pirmininkas B. Masiulis, jos nariai buvo Valstybės Tarybos narys K. Jablonskis, žinovas bendradarbis A. Salys, referentas P. Stravinskas ir lituanistas S. Dabušis. Komisija dirbo uoliai, per pirmus keturis jos veiklos mėnesius posėdžiauta dvidešimt penkis kartus, juose apsvarstyti 307 teisės terminai, didesnę jų dalį suspėta aptarti dviem skaitymais [31, p. 384–385]. Planuota, kad visi terminai komisijos būsią priimami trimis skaitymais, po to perduodami Lituanistikos institutui galutinai spręsti dėl jų tinkamumo.

„Teisės“ žurnalo redaktoriaus J. Bylos paprašyta Terminologinė komisija leido parengtus terminus skelbti šiame žurnale kaip medžiagą diskusijoms. Šitai, pradedant 1939 m. „Teisės“ 48 numeriu, keturiuose iš eilės žurnalo numeriuose (Nr. 48–51) buvo paskelbta per du šimtus daugiausia civilinės teisės terminų, kartu su jų atitikmenimis vokiečių bei rusų kalbomis. Ketinta terminų publikavimą tęsti, tačiau gerus norus šikart nutraukė prasidėjusi sovietinė okupacija.

Didžiulį dėmesį lietuviškai teisės terminijai parodė speciali Valstybės Tarybos komisija Baudžiamajam kodeksui rengti. Dalyvaujant specialistams kalbininkams, ji apsvarstė per šimtą baudžiamosios teisės terminų-naujadarų. Tarp jų galima rasti tokių, kurie šiandien yra prigiję, plačiai vartojami ir nebepanašūs į naujadarus (nusikaltimas, nusižengimas, nusikaltėlis, kaltinamasis, suimtasis, poelgis, nusikaltimo padariniai, valkata, padauža ir kt.), taip pat tokius, kurie neprigijo arba laikui bėgant buvo pakeisti naujais, tobulesniais – atkrytis (recidyvas), kalsnumas (pakaltinamumas), reikiamoji gyna (būtinoji gintis), būtinoji reika (būtinasis reikalingumas), saugmė (nusikalstamumo prevencijos priemonė), saugovė (prevencinis įkalinimas) ir kiti [32, lap. 62–64]. „Areštą“ manyta lietuvininti į „suimtį“, areštinę – į „imtinę“, kalėjimą – į „kalinę“, įstaigą, kurioje atliekama vadinamoji grasos bausmė – į „grasinę“, o atliekančius šias bausmes asmenis – atitinkamai į „imtinį“, „kalinį“ ir „grasinį“ [32, lap. 38].

Valstybės Tarybos pastangos prisidėjo prie lietuviškos teisės terminijos ir kalbos tobulinimo.

Prie valstybės institucijų veiklos kuriant ir puoselėjant lietuvišką teisės terminiją ir teisės kalbą savo kasdienine veikla prisidėjo ir pagrindiniai tų terminų ir kalbos vartotojai – teisinės institucijos, taip pat pavieniai teisininkai praktikai.

Reikšminga buvo aukščiausios Lietuvos teismų sistemos grandies – Vyriausiojo tribunolo – veikla. Vyriausiasis tribunolas, nagrinėdamas apeliacinius, vėliau – kasacinius skundus ir aiškindamas galiojančią teisę, ne tik užtikrino teismų praktikos vienodumą, bet ir aktyviai prisidėjo prie lietuviškos teisės terminijos kūrimo, ypač prie skleidimo bei vienodinimo.

¹ Manoma, jog abiejų čia paminėtų komisijų pavadinimai, pirmuoju atveju „terminologijos“, antruoju – „terminologinė“, gali būti netikslūs, galbūt nesąmoningai iškraipyti apie jas rašiusių autorių [16, p. 85].

Skyrium paminėtini ilgamečio Vyriausiojo tribunolo pirmininko ir Lietuvos universiteto profesoriaus, rašytojo klasiko (literatūrinis pseudonimas – Aišbė) ir didelio lietuvių kalbos žinovo A. Kriščiukaičio, jau ne kartą minėto šiame straipsnyje, nuopelnai kuriant lietuvišką teisės kalbą. Jis pats rašė ir redagavo kitų teisėjų parašytus Vyriausiojo tribunolo dokumentus, redagavo ir daug įvairios teisinės literatūros. Kiekvienas jo redaguotas leidinys, pavyzdžiui, žurnalo „Teisė“ numeris, „pateikdavo teisinės sąvokas, išdėstytas gražia lietuvių kalba“ [2, p. 233]. Reikšmingas darbas – teisingumo ministro A. Tumėno pavedimu A. Kriščiukaičio lietuviškai suredaguotas Baudžiamąjo proceso kodeksas, kurio rusišku tekstu tuomet vadovavosi Lietuvos teismai. Įgaliotas kodeksą neiškreipiant jo minties keisti bei papildyti [33, p. 3, 186] A. Kriščiukaitis parengė savotišką pavyzdinį baudžiamąjo proceso terminų rinkinį, kuris netrukus prigijo teisės kalboje.

Prie lietuviškų teisės terminų ir teisės kalbos plitimo ir tobulinimo prisidėjo receptuotų svetimų kodeksų vertimas į lietuvių kalbą, atliekamas privačia iniciatyva ir pastangomis. Šiame veiklos bare reiškėsi gausūs teisininkų praktikų būrys: S. Bieliackinas, J. Byla, F. Bugailiškis, Č. Butkys, M. Čepas, M. Kavolis, V. Mačys, L. Nezabitauskis, J. Papečkys, J. Viskanta. Bene daugiausia kuriant lietuvišką teisės kalbą prisidėjo Kazys Šalkauskis (1885–1960). Talkinamas teisininkų praktikų J. Abramavičiaus ir V. Fridšteino, jis 1933 m. į lietuvių kalbą išvertė pagrindinį tarpukario Lietuvoje galiojusį civilinės teisės šaltinį – Rusijos įstatymų sąvado X tomo I dalį. Manoma, kad K. Šalkauskiui priklauso ir kiek anksčiau (1928 m.) pasirodęs hektografu išspausdintas tų pačių civilinių įstatymų vertimas („Civiliniai įstatymai. Įst. Rink. X t. I d. Vertimas“, be v. ir d.) ir tame pačiame leidinyje skelbiami kai kurių kitų Rusijos teisės aktų tekstai lietuvių kalba bei pavyzdinės svarbiausių oficialių teisės dokumentų formos.

Kai kurios pagrindinės teisės sąvokos, ieškant joms tinkamiausio lietuviško atitikmens, susilaukė ypač plataus mokslininkų ir praktikų susidomėjimo ir aktyvių diskusijų. Antai užsitiesusių svarstymų ir abejonių objektas buvo tinkamas lietuviškas susisteminto įstatymų rinkinio pavadinimas. Pradžioje Lietuvoje galiojęs rusiškas 1903 m. Baudžiamasis statutai (*Ugolovnoje uloženiye*) oficialiai lietuviškai buvo pavadintas Baudžiamuoju kodeksu [34; 35], tačiau labai greitai – 1919 m. pabaigoje buvo benusistovįs statuto pavadinimas [36]. Vėliau, 1938 m., Valstybės Taryboje ėmus rengti lietuviško baudžiamąjo kodekso projektą, šis klausimas ir vėl iškilo – buvo svarstyti baudžiamąjo „kodekso“, „statuto“, „įstatymo“, „teisyno“ variantai, tuokart nepasibaigę kokio nors konkretaus pavadinimo priėmimu [32, lap. 253]. Spauldoje siūlytas „įstatymų knygos“ terminas [37, p. 26]. Pasisakydamas šiuo klausimu A. Janulaitis teigė, kad terminas „kodeksas“ lietuvių kalbai esąs nepriimtinas, nes šiuo atveju lietuviška žodžio galūnė netinkamu rusų ar lenkų kalbų pavyzdžiu jungiama prie lotyniškos žodžio galūnės, o to, pasak jo, lietuvių „gyva kalba neleidžia“. A. Janulaičio manymu, lietuvišką galūnę būtų galima vartoti nebent lotyniškos vietoje, ją

atmetus, taigi tektų naudoti žodį „kodikas“ arba „kodas“. Tinkamiausiu šio termino lietuvišku pakaitalu jis vis dėlto laikė „teisyną“ [38, p. VII].

Spauldoje buvo viešinamos teisės kalboje vis dar pasitaikančios kitos kalbinės blogybės, tokios kaip paplitę posakiai „priimti priesaiką“ (vietoje „prisiekti“), „išnešti sprendimą“ („nuspręsti“), „einant, sulig šiuo įstatymu“ („šiuo, pagal šį įstatymą“), „užvedė bylą“ („iškėlė bylą“), „padarė sužalojimą“ („sužalojo“) ir kt. Kritikuotos šnekamojoje kalboje dažnos klaidos (dar pasitaikančios ir mūsų dienomis) kirčiuojant žodžius „advokatas“, „atstovas“, „dokumentas“, „ekspertas“, „procesas“, „protokolas“ ir t. t. [39, p. 327–328].

Ketvirtojo dešimtmečio viduryje visose visuomeninio gyvenimo srityse ėmus lietuvininti net prigijusius tarptautinius terminus, advokatas K. Samajauskas rašė, kad lietuvių tauta turinti „teisę ir priedermę reikalauti iš teisininko, kad teisiniai terminai būtų lietuviški“, nes „atsidūrę savos valstybės teisme kaimiečiai negali orientuotis dėl nesuprantamų jiems barbarizmų“. Pasak autoriaus, romėnų teisės terminija, dėl viduramžiais vykusios receptijos virtusi pasauline, esanti netinkama būti teisiniu terminų žodynu lietuviškajai teisei [37, p. 26]. Terminą „civilinis“ jis siūlė keisti „turtiniu“, „civilistas, civilistika“ – „turtininku, turtininkyste“, „kriminalistas, kriminalistika“ – „bausmininku, bausmininkyste“, „valstybinė teisė“ – „viešpatinė teisė“, „apeliacija“ – „atšaukimu“, „kasacija“ – „patikrinimu“, civilinį ir baudžiamąjį procesus rekomendavo vadinti turtiniu ir bausminiu bylinėjimusi ir t. t.

Reikia pripažinti, kad dauguma kalbinių naujadarų, kurie Lietuvos nepriklausomybės metais buvo įdiegti į teisės kalbą, prigijo, vartojami ir mūsų dienomis ir seniai nebelaikomi naujadarais. Be to, tenka konstatuoti, kad ne visada ir ne visi jie buvo vienodai vykę ir priimtini: dalis į lietuvišką teisės kalbą imtų diegti teisės terminų anais laikais skynėsi kelią nelengvai, sulaukdavo tam tikro specialistų ir visuomenės atstovų pasipriešinimo ir kritikos. Antai dėl naujų terminų gausumo K. Šalkauskis kritikavo 1938 m. išleistus Čekių įstatymą [40], kuriame jis teigė radęs net trisdešimt septynis naujus ir nepaaiškintus teisinius terminus („pristatomasis laikas“, „nedatinis perrašas“, „skersuotinis čekis“, „įstatymų sankarta“ ir kt.), ir Vekselių įstatymą [41], kuriame pastebėjo trisdešimt keturis naujus, bet taip pat nepaaiškintus terminus, pavyzdžiui, tokius kaip „perrašas sąlyginis“, „perrašas dalinis“, „perrašas tuštinis“, „palūkmuo“ ir t. t. Pasak K. Šalkauskio, visi šie terminai mūsų įstatymams buvę nežinomi, todėl, jo manymu, juos reikėtų pakeisti mūsų teisės sistemos terminais [42, p. 356–359].

Visuomenės susirūpinimą lietuviška teisine kalba parodė žurnalo „Gimtoji kalba“ redakcijos pastangos prisidėti prie šios kalbos tobulinimo: žurnalo redaktoriaus pedagogo ir kalbininko J. Talmanto rūpesčiu 1933 m. žurnale įdiegta rubrika „Raštinei“, kurioje, konstatavus, jog valstybės kūrimosi laikais daugelis valdininkų raštų pavyzdžius pažodžiui versdavo iš rusų kalbos ir taip įdiegdavo daug negerovių [43, p. 74], imta nagrinėti kanceliarinių dokumentų kalba, aiškintos juose pasitai-

kiosios tipiškios klaidos, kartu aptariant ir taisytinus teisės kalbos dalykus.

Neabejotinos reikšmės lietuviškos teisės terminijos ir teisės kalbos vystymuisi turėjo 1922 m. pradėjęs veikti Lietuvos universitetas (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas), kuriame teisės dalykai buvo dėstomi jau lietuviškai (su nedidelėmis išimtimis, pasikvietus keletą ne lietuvių tautybės specialistų), atsirandanti ir plintanti originali ir verstinė teisės literatūra lietuvių kalba. Didelė dalis šiame straipsnyje paminėtų žmonių, kurie labiausiai prisidėjo prie lietuviškos teisinės terminijos ir teisinės kalbos kūrimo ir tobulinimo – A. Janulaitis, A. Kriščiukaitis, V. Mačys, K. Šalkauskis – priklausė iškiliausiai šio universiteto profesūrai.

Istoriniu požiūriu apžvelgdamas lietuviškos teisės kalbos raidą, aktyvus to proceso dalyvis B. Masiulis pagrįstai pasidžiaugė, kad per dvidešimtį nepriklausomybės metų teisės terminijos srityje, „kuri buvo visai tuščia, jau daug yra padaryta“ [44, p. 37]. Akivaizdūs tos raidos rezultatai buvo visur: įstatymų leidyboje, administracijoje, teisme, ūkiniame ir visuomeniniame gyvenime; juos atspindėjo daugiau nei 5,5 tūkstančiai 1918–1940 m. „Vyriausybės žiniuose“ paskelbtų teisės aktų, pagrindinių Lietuvoje galiojusių svetimų valstybių kodeksų vertimai, Vyriausiojo tribunolo sprendimų rinkiniai, plintanti originali ir verstinė teisinė literatūra.

Sykiu buvo pripažįstama, kad net ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje dar ne viskas buvo suspėta padaryti. Svarbiausi trūkumai buvo išlikusios terminijos spragos – tai, kad dar likę teisės sąvokų, neturinčių terminų; esami ir vartojami terminai praktikoje neretai dar nebuvo visiškai prigiję. Atkreiptas dėmesys į terminijos daugiareikšmiškumą – nemaža dalis teisės terminų reiškė keletą teisės sąvokų arba tai pačiai sąvokai reikšti vartoti keli terminai [30; 45, p. 2–4].

Sovietmečiu – 1954 m. – išleisto pirmojo lietuviško teisės terminų žodyno (Teisinių terminų žodynas / Sudarė A. Žiurlys), kuris buvo palankiai įvertintas Lietuvoje ir emigracijoje, pagrindinį turinį sudarė Nepriklausomybės laikais sukurti terminai, papildyti sovietinės teisės sąvokomis.

IŠVADOS

1. Lietuviška teisės terminija ir profesinė teisininkų kalba, pradėjusios formuotis kartu su Lietuvos valstybingumo atkūrimu 1918 m., per nepriklausomybės dvidešimtmetį buvo nuolat tobulinamos ir tapo tvirtu šiuolaikinės lietuviškos teisės terminijos ir teisės kalbos pagrindu.

2. Pirmieji valstybinių institucijų (Vyriausybės, Teisingumo ministerijos) 1919–1921 m. pradėti teisės terminijos ir teisės kalbos tobulinimo darbai liko nebaigti, bet darbus parėmus teismo įstaigoms ir Vyriausiajam tribunolui buvo pasiekta teigiamų rezultatų. Ketvirtajame dešimtmetyje prie teisės terminijos ir teisės kalbos kūrimo bei tobulinimo prisidėjo Valstybės Taryba, taip pat nemažai pavienių entuziastų.

LITERATŪRA

1. **Jonikas P.** Apie teisės kalbą // Gimtoji kalba. 1939. Nr. 7.
2. **Kriščiukaitis A.** Antanas Kriščiukaitis // Teisė. 1933. Nr. 24.
3. **Sirvydas K.** Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Dictionarium trium linguarum. – Vilnius, 1979.
4. **Būga K.** Rinkiniai raštai. T. 1. – Vilnius, 1958.
5. **V. Stašinsko** 1918 05 28 raštas Lietuvos Tarybos Prezidiumui // LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 32.
6. **S. Šilingo** 1918 08 20 raštas Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumui // LCVA, f. 1014, ap. 1, b. 32.
7. **Sugintas A.** Šis tas iš darbuotės teismo srity // Teisinių žinios. 1958. Nr. 23–24.
8. **Lietuvos** Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918. – Vilnius, 1991.
9. **Papečkys J.** Įžangos žodis / Karo baudžiamasis statusas. – Kaunas, 1922.
10. **Laikinasis** Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas // Laikiniosios Vyriausybės žinios. 1919. Nr. 2-3/26.
11. **Lietuvos** teismas 1918–1928. – Kaunas, 1928.
12. **Masiulis B.** Kalba ir teisininkai // Teisinių žinios. 1954. Nr. 6.
13. **Stankevičius V.** Baudžiamoji teisė. Paskaitos. – Kaunas, 1925.
14. **Dėl juridinių** terminų žodyno // Valdžios žinios. Lietuva. 1919. Nr. 243.
15. **K. Jablonskio** asm. byla // LCVA, f. R-762, ap. 2, b. 204.
16. **Umbrasas A.** Teisės terminijos padėtis Lietuvoje 1918–1940 metais / Terminologija. T. 8. – Vilnius, 2001.
17. **Teisės terminų ir kitų reikalingų teismams žodžių** žodynelio projektas // MAB RS, f. 256-551.
18. **Teisės terminų** žodyno juodraščiai // MAB RS, f. 256-552.
19. **Terminologijos komisijos** sudarymo įsakymas // Vyriausybės žinios. 1921. Nr. 60-551.
20. **Tadas Petkevičius** apie K. Jablonskį // M. Mažvydo b-kos RS, f. 47-2485.
21. **Laurinaitis J. M.** Dėl terminologijos darbo pakasynų // Lietuvos aidas. 1928. Nr. 38.
22. **Teisės terminai** (projektas) // Lietuva. 1921. Nr. 289.
23. **Teisės terminai** // Lietuva. 1922. Nr. 70.
24. **Įvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos.** – Kaunas, 1924.
25. **[Jablonskis J.]** Rygiškių Jonas. Kritika-bibliografija. Įvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos // Švietimo darbas. 1925. Nr. 4.
26. **Skardžius P.** Teisinės terminologijos reikalu // Teisė. 1934. Nr. 25.
27. **Ministrų** kabineto 1934 09 27 pos. protokolas // LCVA, f. 923, ap. 1, b. 797.
28. **Valstybės** Tarybos dėl Savivaldybių įstatymo projekto aiškinamasis raštas // LCVA, f. 922, ap. 1, b. 4.
29. **Masiulis B.** Valstybės Taryba // Teisinių žinios. 1958. Nr. 25–26.
30. **Stravinskas P.** Teisinės terminologijos reikalu // Lietuvos aidas. 1937. Nr. 488.
31. **Stravinskas P.** Teisinės terminijos projektas // Teisė. 1939. Nr. 8.
32. **Komisijos** Baudžiamajam statutui rengti 1940 04 24 pos. protokolas // LCVA, f. 385, ap. 5, b. 22.
33. **Baudžiamojo** proceso įstatymas (bendrieji dėsniai ir pirmoji knyga) / „Teisės“ priedas, A. Kriščiukaičio suredaguotas. – Kaunas, 1924.
34. **Laikinasis** Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas // 1919. Nr. 2/3-26.

35. **Baudžiamojo** kodekso papildo įstatymas // Lietuvos Vyriausybės žinios. 1919. Nr. 4-45.
36. **Įstatymas** apie Lietuvos piliečius, įstojusius į Bermonto ir Virgoličo ginkluotus būrius // Laikinios Vyriausybės žinios. 1919. Nr. 15-180.
37. **Šamajauskas K.** Lietuviškasis teismas. Terminologija // Teisė. 1934. Nr. 25.
38. **Janulaitis A.** Napoleono teisynas. – Kaunas, 1930.
39. **Mičiulis J.** Teisininkai ir lietuvių kalba // Teisė. 1937. Nr. 39.
40. **Čekių** įstatymas // Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 619-4387.
41. **Vekselių** įstatymas // Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 619-4388.
42. **Šalkauskis K.** Kodifikacijos darbas / Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai. T. III. – Kaunas, 1939. 1940.
43. **Raštinei** // Gimtoji kalba. 1933. Nr. 5.
44. **Masiulis B.** Pasklaidžius teisinių terminų žodyną // Teisininkų žinios. 1957. Nr. 21–22.
45. **Stravinskas P.** Mūsų teisinė terminologija // Teisininkų žinios. 1954. Nr. 9.

AT THE BEGINNING OF LITHUANIAN LEGAL LANGUAGE

Mindaugas Maksimaitis *
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Lithuanian legal terminology and professional legal language started developing together with the re-establishment of statehood of Lithuania in 1918 meeting the requirements of a national state. In the Great Duchy of Lithuania legal relations were regulated in Slavonic office language. Later Lithuanian language was not let into the authorities by foreigners who had divided Lithuanian territory into parts. Furthermore, Lithuanian lawyers in Vilnius University were studying in Latin and Polish. After closing the University in 1832 the students were compelled to gain knowledge in foreign countries and solely in foreign languages.

The article describes the endeavour of re-established state institutions to solve this problem. It also reveals the initiative of the Ministry of Justice to prepare the dictionary of Lithuanian legal terminology which was ‘most necessary for judges, investigators and notaries’, the results of its preparation, interest and involvement of legal society. Furthermore, the article discusses the list of legal terminology approved and published by the Terminology Commission of the Ministry of Education.

Exclusively great regard was paid to Lithuanian legal language in the State Council established in 1928. Permanent editorial commission was instituted for amending the bills drafted by the State Council and special legal terminology commission was instituted for defining and improving the new legal terms.

A significant role was played by the General tribunal which not only unified the judiciary law by settling appeals and cassation and interpreting the existent law, but also contributed to development, distribution and unification of Lithuanian legal terminology.

A fair input of particular lawyers is acknowledged.

The conclusion is made that during the twentieth anniversary a solid foundation for contemporary Lithuanian legal terminology has been established.

Keywords: legal terminology, legal language.

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of History of Law, Prof. Habil. Dr.